

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ПРИНЦИП МУНІЦИПАЛЬНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ

Кузнєцов А.С.,
*аспірант кафедри адміністративного
та інформаційного права
Сумського національного аграрного університету
ORCID: 0009-0002-8483-5832*

Кузнєцов А.С. Верховенство права як принцип муніципальної правотворчості.

У статті здійснено комплексний аналіз верховенства права як фундаментального принципу муніципальної правотворчості в Україні. Актуальність дослідження зумовлена процесами децентралізації публічної влади та необхідністю імплементації європейських правових стандартів, які ґрунтуються на засадах верховенства права. Автором проаналізовано еволюцію концепції верховенства права, починаючи від класичних праць А. Дайсі до сучасних доктрин, розроблених, зокрема, М. Козюброю, О. Святоцьким, В. Борденюком та визначені теоретико-правові засади принципу верховенства права, його конституційне закріплення та особливості реалізації у сфері місцевого самоврядування.

Особливу увагу приділено змісту муніципальної правотворчості в контексті її відповідності ключовим елементам верховенства права, визначеним Венеційською Комісією. Досліджено такі елементи, як законність, юридична визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя, дотримання прав людини, рівність перед законом та заборона дискримінації, що впливають на формування, зміст та легітимність місцевих нормативно-правових актів.

Доведено, що муніципальна правотворчість, яка відповідає принципам верховенства права, є необхідною умовою для ефективного місцевого самоврядування, забезпечення прозорості управлінських процесів та захисту прав громадян. Аналіз муніципальної правотворчості через призму основних елементів принципу верховенства права дозволяє дійти висновку, що цей принцип є невід'ємною частиною та найважливішою умовою легітимності та ефективності місцевого правотворення. Законність забезпечує ієрархію правової системи, а прозорість та підзвітність запобігають узурпації влади та стимулюють демократичну участь. Юридична визначеність робить місцеві норми передбачуваними, що є ключовим для захисту прав та інтересів громадян. Заборона свавілля є головною перешкодою для зловживання дискреційними повноваженнями та корупційних проявів. Доступ до правосуддя через судовий нагляд є ефективним механізмом контролю за муніципальною правотворчістю. Дотримання прав людини, рівність та заборона дискримінації є сутнісними елементами, що роблять муніципальні норми справедливими та орієнтованими на потреби всіх членів громади.

Ключові слова: верховенство права, муніципальна правотворчість, місцеве самоврядування, принципи права, законність, права людини, юридична визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя, рівність перед законом.

Kuznietsov A.S. The rule of law as a principle of municipal lawmaking.

This article provides a comprehensive analysis of the rule of law as a fundamental principle of municipal lawmaking in Ukraine. The relevance of this study is driven by the ongoing processes of decentralization of public power and the necessity of implementing European legal standards based on the principles of the rule of law. The author analyzes the evolution of the concept of the rule of law, from the classical works of A. Dicey to modern doctrines developed by scholars such as M. Koziubra, O. Sviatotskyi, and V. Bordeniuk, and identifies the theoretical and legal foundations of this principle, its constitutional establishment, and the specific features of its implementation in the field of local self-government.

Particular attention is paid to the content of municipal lawmaking in the context of its compliance with the key elements of the rule of law as defined by the Venice Commission. The article examines such elements as legality, legal certainty, the prohibition of arbitrariness, access to justice, respect for human rights, equality before the law, and the prohibition of discrimination, all of which influence the formation, content, and legitimacy of local normative legal acts.

It is argued that municipal lawmaking in accordance with the principles of the rule of law is a prerequisite for effective local self-government, transparent governance, and the protection of citizens' rights. An analysis of municipal lawmaking through the lens of the rule of law's key elements leads to the conclusion that this principle is an integral part and a crucial condition for the legitimacy and effectiveness of local law creation. Legality ensures the hierarchy of the legal system, while transparency and accountability prevent the usurpation of power and encourage democratic participation. Legal certainty makes local regulations predictable, which is essential for protecting the rights and interests of citizens. The prohibition of arbitrariness is the main obstacle to the abuse of discretionary powers and manifestations of corruption. Access to justice through judicial review is an effective mechanism for controlling municipal lawmaking. Respect for human rights, equality, and the prohibition of discrimination are substantive elements that make municipal regulations fair and responsive to the needs of all community members.

Key words: rule of law, municipal lawmaking, local self-government, principles of law, legality, human rights, legal certainty, prohibition of arbitrariness, access to justice, equality before the law.

Постановка проблеми. Принцип верховенства права є одним з основоположних принципів сучасної демократичної правової держави, що знайшов своє відображення в усіх сферах правового регулювання, включаючи муніципальне право. Конституційне закріплення України як правової держави (стаття 1 Конституції України) [1] зумовлює необхідність дотримання принципу верховенства права у всіх проявах публічної влади, зокрема у сфері муніципальної правотворчості.

Актуальність дослідження принципу верховенства права у муніципальній правотворчості зумовлена кількома факторами. По-перше, процеси децентралізації публічної влади в Україні значно розширили повноваження органів місцевого самоврядування у сфері нормотворчості, що вимагає чіткого визначення правових меж їх діяльності. По-друге, ефективність муніципального управління безпосередньо залежить від якості муніципальних правових актів та їх відповідності принципу верховенства права. По-третє, Європейська інтеграція України потребує приведення національного муніципального права у відповідність з європейськими стандартами, які базуються на принципі верховенства права.

Як справедливо зазначає М. Козюбра, що «утвердження верховенства права можливе за умов, коли в суспільстві послідовно і неухильно втілюються в життя основні складові-вимоги», до яких науковець відносить повагу до прав і свобод людини, верховенство конституції, принцип розподілу влади, законність, обмеження дискреційних повноважень, принцип рівності у правах (рівноправності) та рівності всіх перед законом, принцип юридичної визначеності, принцип захисту довіри, принцип пропорційності, незалежність суду і суддів [2, с. 359–379]. У контексті муніципальної правотворчості це означає, що всі акти органів місцевого самоврядування повинні відповідати не лише формальним вимогам законності, а й сутнісним вимогам справедливості, розумності, пропорційності, якості нормотворення та захисту прав людини.

Метою цієї статті є комплексний аналіз основних елементів принципу верховенства права, визначених європейськими стандартами (зокрема, Венеційською Комісією) як принципу муніципальної правотворчості в Україні.

Стан опрацювання проблематики. Аналіз наукової літератури з проблематики муніципальної правотворчості та верховенства права дозволяє виокремити дві групи джерел, які формують теоретико-методологічну основу дослідження. Перша група джерел охоплює роботи, присвячені загальнотеоретичному розумінню концепції верховенства права. Класичний підхід представлений працею англійського конституціоналіста А. Дайсі (1915), який визначив його як «абсолютне верховенство або домінування звичайного права країни над впливом свавільної влади». Сучасні українські науковці, зокрема М. Козюбра та О. Святоцький, розвивають цю концепцію, акцентуючи увагу на її складності та багатогранності, що унеможливує надання універсальної дефініції. Вони наголошують, що це поняття поєднує в собі правові, політичні, культурні й етичні мотиви. Дослідники В. Борденюк і О. Токарчук розглядають верховенство права

як універсальну доктрину, що інтегрує фундаментальні засади сучасного конституціоналізму та має сенс лише тоді, коли право ґрунтується на соціальній етиці. Окремі елементи принципу верховенства права в контексті правотворчої діяльності розкриваються в роботі О. Кота, яка є цінною для аналізу принципів законності та рівності. Дотримання юридичної визначеності як ключового компонента верховенства права досліджує Л. Чеханюк, яка наголошує на її важливості для стабільності конституційного ладу та захисту прав людини.

Друга група джерел присвячена безпосередньо муніципальній правотворчості. У сучасній українській науці це поняття активно досліджується. Так, О. Роговенко, Р. Песцов та В. Демиденко пропонують власні дефініції муніципальної правотворчості, визначаючи її як діяльність зі створення, зміни або скасування юридичних норм на місцевому рівні. Втім, навіть з урахуванням належного рівня наукового опрацювання ними означених проблем, питання дослідження верховенства права як принципу муніципальної правотворчості залишається малодослідженим.

Виклад основного матеріалу. Концепція верховенства права має глибоке історичне коріння та пройшла тривалий шлях розвитку від античних уявлень про природне право до сучасних доктрин правової держави. Сам же термін Rule of Law, який нині офіційно перекладається українською мовою як «верховенство права» ввів у науковий обіг англійський вчений і політичний діяч Дж. Гаррінгтон. Англійському вченому-конституціоналісту А. Дайсі та його послідовникам належить також оформлення концепції верховенства права [2, с. 358]. Якщо ж звернутися до праці А. Дайсі, то він визначав його як «абсолютне верховенство або домінування звичайного права країни над впливом свавільної влади» [3, с. 120]. Видається ґрунтовним підхід О. Святоцького, який акцентує увагу, що не можливо однозначно з'ясувати зміст цього поняття, не дійшовши мінімального консенсусу щодо того, яке явище відображається словом «право» і яке – словом «верховенство». Інакше ж «верховенство права» ризикує перетворитись на верховенство індивідуально-суб'єктивно інтерпретованої «справедливості» або славнозвісної «доцільності» (яку тепер нерідко позначають більш лагідним терміном – «прагматичність») [4, с. 5]. У продовженні цієї думки М. Козюбра наголошував, що надзвичайна складність і багатогранність цього поняття робить безперспективною будь-яку спробу дати якесь універсальне визначення принципу верховенства права, придатне на всі випадки життя. У понятті верховенства права переплітаються правові та політичні, культурні й етичні мотиви, внутрішньодержавні та міжнародні, національні, цивілізаційні й загальнолюдські аспекти, наукова істина і цінності добра і справедливості, досягнення правової теорії та практичний юридичний досвід, правові ідеї і здоровий глузд... Усе це робить цю категорію досить динамічною, що не дає змоги втиснути її в рамки будь-якої юридичної дефініції [5, с. 7]. В. Боденюк принцип верховенства права розглядає як універсальну правову доктрину – своєрідний «мегапринцип», що інтегрує у собі майже всі фундаментальні засади сучасного конституціоналізму [6, с. 18]. О. Токарчук акцентує увагу на тому, що принцип верховенства права має сенс лише тоді, коли право розглядається не просто як сукупність норм, встановлених державою, а як сукупність правил поведінки, виправданих і прийнятих суспільством і заснованих на історично досягнутому рівні соціальної етики [7, с. 97]. Отже, у контексті муніципальної правотворчості, верховенство права не може зводитися лише до формального дотримання закону, адже це комплексний і динамічний принцип.

Конституція України 1996 року закріпила принцип верховенства права як один з основоположних принципів української держави. Стаття 8 Конституції встановлює, що «в Україні визнається і діє принцип верховенства права» [1]. Це положення має програмний характер і зумовлює необхідність дотримання принципу верховенства права у всіх сферах суспільних відносин.

Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 конкретизувало зміст принципу верховенства права, визначивши його як «панування права в суспільстві», що передбачає: підкорення діяльності всіх суб'єктів суспільних відносин, включаючи державу та її органи, вимогам права; забезпечення правової визначеності; заборону свавілля у діяльності органів публічної влади; пропорційність обмежень прав і свобод людини [8].

Ці положення повною мірою поширюються на сферу муніципальної правотворчості, оскільки органи місцевого самоврядування є суб'єктами публічної влади. Отже, муніципальна правотворчість як особливий вид публічної нормотворчості базується на системі взаємопов'язаних принципів, серед яких принцип верховенства права займає центральне місце. Термін «муніципальна правотворчість» представляє собою складне та багатогранне поняття, яке охоплює процес формування нормативно-правових актів на рівні місцевого самоврядування. Протягом тривалого часу

це поняття залишалося недостатньо визначеним у науково-правовому дискурсі, що призводило до певної термінологічної невизначеності у сфері місцевої нормотворчої діяльності.

У юридичній науці під час аналізу процесу створення юридичних норм і правових актів традиційно використовуються такі терміни, як «правотворчість», «законотворчість», а також «нормотворчість». Кожне з них має свою специфіку та сферу застосування, однак жодне повною мірою не охоплює особливості правового регулювання на муніципальному рівні. Саме тому виникає необхідність уточнення та наукового осмислення терміну «муніципальна правотворчість» як окремого виду правотворчої діяльності, який поєднує у собі елементи публічного адміністрування, локального самоуправління та правового впливу на суспільні процеси у межах територіальних громад.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про правотворчу діяльність», правотворча діяльність - це діяльність, що здійснюється суб'єктом, визначеним статтею 4 цього Закону, з метою: 1) планування розроблення та прийняття (видання) нормативно-правових актів; 2) розроблення проєктів нормативно-правових актів; 3) прийняття (видання) нормативно-правових актів; 4) ведення обліку нормативно-правових актів; 5) здійснення правового моніторингу. Стаття 4 цього закону містить повний перелік суб'єктів, серед яких територіальна громада на місцевому референдумі та органи місцевого самоврядування [9]. Законодавче закріплення правотворчої діяльності на муніципальному рівні, зокрема в Законі України «Про правотворчу діяльність», підтверджує наявність у територіальних громад і органів місцевого самоврядування повноважень щодо нормативного регулювання. Це забезпечує легітимність та прозорість прийняття рішень з питань місцевого значення.

О. Роговенко визначає муніципальну правотворчість, як процес, під час якого в ординарному або партисипаторному порядку здійснюється діяльність зі встановлення (санкціонування), зміни чи скасування юридичних норм, що впорядковують суспільні відносини [10, с. 122]. Р. Песцов муніципальну правотворчість розглядає як встановлений законодавством процес прийняття рішень з питань муніципального (місцевого) значення, а також з інших питань, які реалізуються органами муніципальної влади, безпосередньо населенням, органами місцевого самоврядування відповідного муніципального утворення (територіальної громади), або їх посадовими особами шляхом прийняття муніципальних правових актів, або підписання договорів, які містять правові вимоги [11, с. 231]. В. Демиденко муніципальну правотворчість трактує як діяльність територіальної громади або її частини, органів та посадових осіб місцевого самоврядування, які на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією, міжнародними договорами (що є частиною національного законодавства), законами та підзаконними нормативно-правовими актами України, рішеннями ЄСПЛ, створюють, вводять в дію, змінюють або скасовують муніципальні нормативно-правові акти [12, с. 23].

Таким чином, муніципальна правотворчість виступає не лише інструментом реалізації правового впливу на локальному рівні, а й є відображенням демократичного устрою держави, що ґрунтується на участі громади, правових засадах та відкритості управлінських процесів.

Венеційською Комісією було визнано основні елементи принципу верховенства права: а. Законність, включаючи прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права; б. Юридична визначеність; с. Заборона свавілля; d. Доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; е. Дотримання прав людини; f. Заборона дискримінації та рівність перед законом [13, с. 177]. На нашу думку, необхідно проаналізувати муніципальну правотворчість через призму основних елементів принципу верховенства права.

Елемент законності є первинним і найбільш очевидним проявом верховенства права. Він означає, що муніципальні нормативно-правові акти повинні відповідати Конституції України та законам. Як зазначає О. Кот, принцип законності – це базовий правовий принцип, що передбачає обов'язкове та точне дотримання Конституції, законів України та інших нормативно-правових актів усіма державними й муніципальними органами, посадовими особами, громадськими організаціями, юридичними й фізичними особами [14, с. 43]. Цей елемент верховенства права включає також прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права. Прозорість забезпечується обов'язковою публікацією проєктів регуляторних актів, проведенням громадських обговорень, доступом до інформації про прийняті рішення, що закріплено Законом України «Про доступ до публічної інформації» [15]. Підзвітність реалізується через звітування посадових осіб

перед територіальною громадою та депутатами, а також через механізми громадського контролю. Такий демократичний процес перешкоджає прийняттю кулуарних, нелегітимних рішень, що не відповідають інтересам громади.

Принцип юридичної визначеності вимагає, щоб норми права були ясними, чіткими, недвозначними та передбачуваними. Сучасна правова доктрина, посиляючись на практику Європейського суду з прав людини, розглядає юридичну визначеність як один з ключових компонентів верховенства права. Як зазначає Л. Чеханюк, дотримання принципу верховенства права та правової визначеності в сучасній Україні є складним завданням, однак їх реалізація сприятиме зближенню з європейськими стандартами, забезпеченню стабільності конституційного ладу, захисту прав людини та розвитку демократичного громадянського суспільства [16, с. 93]. У муніципальній правотворчості цей принцип набуває особливої значущості, оскільки місцеві акти безпосередньо впливають на права та обов'язки громадян, їхні майнові права, правила забудови, надання комунальних послуг тощо. Нечіткість у муніципальних актах може призводити до їхнього довільного тлумачення, корупційних ризиків та порушення прав громадян. Наприклад, правила забудови або надання дозволів мають містити вичерпний перелік вимог, що унеможливує суб'єктивне трактування посадовими особами.

Фундаментальна теза верховенства права, сформульована А. Дайсі, полягала у «домінуванні звичайного права на противагу впливу свавільної влади» [3, с. 198]. Ця ідея є надзвичайно актуальною і для муніципальної правотворчості. Заборона свавілля означає, що владні повноваження органів місцевого самоврядування повинні бути чітко обмежені законом, а рішення посадових осіб мають бути обґрунтованими та ухвалюватися на підставі визначених законом критеріїв, а не на основі особистих переконань чи прерогатив. Муніципальні нормативно-правові акти, що надають посадовим особам необмежені дискреційні повноваження, прямо суперечать принципу верховенства права. Заборона свавілля є ключовою гарантією захисту від зловживання владою.

Ефективна муніципальна правотворчість неможлива без доступу до правосуддя, що передбачає можливість оскаржити неправомірні рішення та дії органів місцевого самоврядування в незалежних і безсторонніх судах. Стаття 55 Конституції України гарантує кожному право на судовий захист та кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб [1]. Наглядову функцію за муніципальною правотворчістю здійснюють адміністративні суди, порядок діяльності яких регулюється Кодексом адміністративного судочинства України [17]. Саме судовий нагляд є найбільш дієвим механізмом запобігання порушенням верховенства права на місцевому рівні. Суд має повноваження визнати протиправним та скасувати муніципальний нормативно-правовий акт, що суперечить закону, тим самим відновлюючи права та законні інтереси громадян.

Принцип верховенства права не обмежується лише формальною законністю, а охоплює також сутнісні аспекти, зокрема дотримання прав людини, рівність перед законом та заборону дискримінації. Муніципальні нормативно-правові акти є потужним інструментом впливу на повсякденне життя громадян, тому вони повинні бути спрямовані на забезпечення прав і свобод, а не на їх обмеження. Конституція України в статті 24 забороняє будь-яку дискримінацію, що є безпосереднім проявом принципу рівності [1]. Цей принцип вимагає, щоб муніципальні акти застосовувалися однаково до всіх членів територіальної громади без будь-яких привілеїв чи обмежень за ознаками раси, політичних, релігійних переконань, статі, етнічного походження, майнового стану тощо. Погоджуючись з думкою О. Кота, що принцип рівності означає, по-перше, що громадяни є рівними у правах і свободах; по-друге нормативно-правові акти застосовуються однаково до різних фізичних та юридичних осіб, соціальних спільнот; по-третє, при розгляді справ, компетентними органами, забороняється неоднакове ставлення до ситуацій, що є однаковими, або однакове ставлення до неоднакових ситуацій; по-четверте, усі соціальні суб'єкти мають однакові права у процесі захисту своїх прав та свобод у компетентних органах [14, с. 44].

Висновки. Аналіз муніципальної правотворчості через призму основних елементів принципу верховенства права дозволяє дійти висновку, що цей принцип є невід'ємною частиною та найважливішою умовою легітимності та ефективності місцевого правотворення. Законність забезпечує відповідність Конституції та законам України, а прозорість та підзвітність запобігають узурпації

влади та стимулюють демократичну участь. Юридична визначеність робить місцеві норми чіткими та зрозумілими, що є ключовим для захисту прав та інтересів громадян, довільному тлумаченню муніципальних норм посадовими особами. Заборона свавілля є головною перешкодою для зловживання дискреційними повноваженнями та корупційних проявів. Доступ до правосуддя через судовий нагляд є ефективним механізмом контролю за муніципальною правотворчістю. Дотримання прав людини, рівність та заборона дискримінації є сутнісними елементами, що роблять муніципальні норми справедливими та орієнтованими на потреби всіх членів громади. Отже, верховенство права є не просто формальною вимогою, а сутнісною умовою легітимності та ефективності місцевого правотворення. Для подальшого зміцнення місцевого самоврядування, особливо в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення, Україні необхідно посилювати правову культуру та підвищувати якість нормотворчих процесів, що сприятиме неухильному дотриманню принципу верховенства права на всіх етапах муніципальної правотворчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Загальна теорія права: підручник/за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: Віате, 2016. 392 с.
3. Dicey A.V. Introduction to the Study of the Law of the Constitution. 8th ed. London: Macmillan, 1915. 435 p. http://files.libertyfund.org/files/1714/0125_Bk.pdf.
4. Святоцький О. Передне слово головного редактора журналу до актуальної теми. *Право України*. 2010. № 3. С. 4-5.
5. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. *Право України*. 2010. № 3. С. 6–18.
6. Борденюк В.І. Деякі підходи щодо розуміння верховенства права як принципу здійснення правотворчої діяльності: збірник матеріалів науково-практичного круглого столу «Закон України «Про правотворчу діяльність» як механізм удосконалення правотворчого процесу в Україні» (м. Київ, 12 квітня 2024 р.). Київ: Інститут правотворчості та науковоправових експертиз НАН України, 2024. С. 15–20.
7. Токарчук О.В. Верховенство права як ключовий принцип правотворчої діяльності: збірник матеріалів науково-практичного круглого столу «Закон України «Про правотворчу діяльність» як механізм удосконалення правотворчого процесу в Україні» (м. Київ, 12 квітня 2024 р.). Київ: Інститут правотворчості та науковоправових експертиз НАН України, 2024. С. 94–97.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>.
9. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#n59>.
10. Роговенко О.В. Муніципальна правотворчість в Україні в умовах децентралізації державної влади: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право / Національний авіаційний університет. Київ, 2023. 465 с.
11. Песцов Р.Г. Муніципальна правотворчість, як один з напрямів діяльності органів місцевого самоврядування. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18: *Економіка і право*. 2015. Вип. 27. С. 227–232.
12. Демиденко В.О. Муніципальна нормотворчість та муніципальна правотворчість: аспекти співвідношення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 18. С. 23–32.
13. Верховенство права. Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року). *Право України*. 2011. № 10. С. 168–184.
14. Кот О.О. Принципи здійснення правотворчої діяльності: збірник матеріалів науково-практичного круглого столу «Закон України «Про правотворчу діяльність» як механізм удосконалення правотворчого процесу в Україні» (м. Київ, 12 квітня 2024 р.). Київ: Інститут правотворчості та науковоправових експертиз НАН України, 2024. С. 42–47.

15. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.
16. Чеханюк Л. Принцип верховенства права та правова визначеність: співвідношення й окремі аспекти. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 85–95. DOI: 10.33270/02252901.10.
17. Кодекс адміністративного судочинства України від 6.07.2005 р. № 2747-IV. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.